
ГАФІАТУЛІНА А.В.,
аспірант, викладач кафедри
практичної психології,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ЕТНІЧНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У науковій статті проаналізовані різні погляди щодо вивчення проявів колективної психіки. Досліджена приналежність українських студентів до певної соціальної групи (нація, етнос, регіон). Виділені домінантні форми суспільної свідомості (типи ідентичності) українських студентів в залежності від регіону проживання.

Ключові слова: суспільна свідомість, ідентичність, нація, етнос, регіон.

В научной статье проанализированы различные подходы к изучению проявлений коллективной психики. Исследована принадлежность украинских студентов к определённой социальной группе (нация, этнос, регион). Выделены доминирующие формы общественного сознания (типы идентичности) украинских студентов в зависимости от региона проживания.

Ключевые слова: общественное сознание, идентичность, нация, этнос, регион.

The article touches upon the issue of different approaches of the collective psyche. National, ethnic and regional identity of Ukrainian students is investigated. The dominant forms of social consciousness (types of identity) of Ukrainian students are distinguished.

Key words: social consciousness, identity, nation, ethnos, region.

Людина входить у соціум завдяки своїй приналежності до певної соціальної групи, зокрема, етнічної, національної та регіональної спільноти. В цьому контексті надзвичайно актуальним для психологічної науки є дослідження психологічного компоненту приналежності індивіда до соціальної групи.

Означена проблема породжує різноманітність поглядів серед вітчизняних та зарубіжних науковців. Йдеться про різні форми (прояви) колективної психіки, які отримують різні назви, однак досить часто дублюють змістові характеристики одна одної. Наприклад, на теренах сучасної науки існують такі поняття як етнічна (національна, етнонаціональна) свідомість, колективна (етнічна, національна, етнонаціональна) ментальність (менталітет), етнічна (національна, етнонаціональна, соціальна) ідентичність та ін. В останні роки у вітчизняній психології спостерігається тенденція до розгляду проявів колективного психічного в площині свідомості, самосвідомості (С.М. Бойко [1], В.В. Борисов [2], М.Й. Боришевський [3], О.М. Лозова [5], Л.М. Співак [6]). Опрацювання зарубіжних науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися в тому, що всі прояви колективного, групового у відношенні до психічного розглядаються переважно через феномен ідентичності. Провідним у дослідженнях колек-

тивної психіки зарубіжними вченими є феномени соціальної ідентичності (Е. Еріксон [8], Е. Сміт [9], Г. Теджфел і Дж. Тернер [10]). Отже, існує суттєва різниця між психологічними дослідженнями вітчизняних та зарубіжних вчених: перші вивчають колективні прояви людського буття в контексті свідомості, в той час як другі досліджують ці прояви з огляду на феномен ідентичності.

В контексті дослідження форм суспільної свідомості (видів ідентичності) необхідним вбачається звернути увагу на взаємозумовленість та взаємовплив форм колективної психіки, вивчення яких, на нашу думку, є перспективним завданням сучасної науки. На це звертали свою увагу такі вчені як Т.Г. Стефаненко [7], В.В. Борисов [2], К.В. Коростеліна [4].

В нашому дослідженні робиться спроба визначення форм суспільної свідомості (видів ідентичності), а також визначення домінантної форми суспільної свідомості (ідентичності) серед представників різних регіонів України. Дослідження сконцентровано на емоційно-ціннісного компонента суспільної свідомості.

В експерименті, який проводився протягом 2015-2016 року, взяли участь 653 респонденти – студенти віком від 19 до 23 років з різних регіонів України. За показником статі до вибірки увійшли 448 дівчат і 205 юнаків; за віковим показником вибірка охопила:

112 осіб – 17-18 рр., 171 – 19-20 рр., 165 – 21-22 рр., 107 – 23-24 рр., 98 – 25-26 рр. В ході експериментального дослідження було виділено чотири групи досліджуваних: 1 група – м. Київ (113 осіб), м. Суми (51 осіб); 2 група – Харків (187 осіб); 3 група – Луцьк (142 осіб); 4 група – м. Мелітополь (101 осіб), м. Бердянськ (59 осіб). Досліджувані групи отримали відповідні назви: перша група – Північ, друга – Південь, третя – Схід, четверта – Захід. Приналежність міст до певного регіону визначалась адміністративним устроєм України.

Дослідження національної, етнічної та регіональної приналежності особистості здійснювалося за допомогою розробленої автором «Анкети на визначення приналежності до нації, етносу, регіону». В першій частині анкети досліджуваним пропонувалось зазначити їх вік, стать, спеціальність, а також те, до якої нації, етносу та регіону відносить себе респондент. Варіанти відповідей не надавались. Друга частина анкети складалася з трьох блоків по п'ять тверджень у кожному. Перший блок містив п'ять тверджень, які стосувалися почуттів та ставлення до своєї нації. Другий блок складався з п'яти тверджень, що відображали почуття та ставлення до свого етносу. Третій блок містив п'ять аналогічних тверджень стосовно свого регіону. Варіанти відповідей варіювались від 1 – «зовсім не погоджуюсь» до 5 – «цілком погоджуюсь». Таким чином, метою застосування даної анкети було зробити зріз емоційно-ціннісного компоненту національної, етнічної та регіональної форм суспільної свідомості студентської молоді України.

Отримані дані анкети лягли в основу порівняльної таблиці, в якій зазначено відсоткові показники відповідей «цілком згоден» за п'ятьма твердженнями анкети (найбільша кількість від-

повідей на твердження серед представників групи), які стосуються національних, етнічних та регіональних почуттів та ціннісних суджень (табл. 1).

Проаналізуємо результати, що були отримані в кожній з досліджуваних груп.

У студентів північного регіону найвищі показники емоційно-ціннісного ставлення до релевантної групи перебувають у площині національного. Відчуття себе представником своєї нації актуальніше за відчуття себе представником етносу чи регіону. Те ж саме стосується і поваги до інших представників своєї соціальної групи – повага до цінностей і почуттів представників своєї нації більш значима, ніж повага до представників свого етносу чи регіону. В судженнях щодо позитивного ставлення також зберігається тенденція до переваги національного над етнічним та регіональним.

Зміни щодо розподілу пріоритетності фіксуємо в четвертому блоці суджень, який стосується відповідальності за свою соціальну групу. Вперше на перший план виходить регіональний аспект. Відчуття відповідальності в більшій мірі пов'язане зі своїм регіоном, аніж зі своєю нацією чи етносом. Загалом, твердження стосовно відчуття відповідальності має найнижчі відсоткові показники наряду з іншими блоками суджень. Стосовно гордості за свою соціальну групу маємо однакові показники щодо нації та регіону, трохи менший відсоток набрало твердження щодо гордості за свій етнос. Також спостерігаємо, що в жодному блоці емоційно-ціннісних суджень не був провідним етнічний прояв емоційно-ціннісного ставлення до групи. Отже, для представників студентської молоді північного регіону України важливіша їх національна та регіо-

Таблиця 1.

Відсотковий розподіл суджень студентів про свою приналежність до нації, етносу, регіону, %

1. Я відчуваю себе представником своєї (свого)...	нації (71,0); етносу (53,2); регіону (58,1).	нації (50,7); етносу (31,0); регіону (47,9).	нації (69,1); етносу (44,7); регіону (64,9).	нації (40,1); етносу (40,1); регіону (55,1).
2. Я поважаю цінності та почуття всіх представників своєї (свого)...	нації (43,5); етносу (41,9); регіону (30,6).	нації (57,7); етносу (42,3); регіону (45,1).	нації (58,5); етносу (42,6); регіону (58,5).	нації (34,0); етносу (34,7); регіону (40,1).
3. Я позитивно ставлюся до своєї (свого)...	нації (58,1); етносу (50,0); регіону (50,0).	нації (50,7); етносу (47,9); регіону (43,7).	нації (69,9); етносу (57,4); регіону (67,1).	нації (39,5); етносу (37,4); регіону (49,7).
4. Я відчуваю відповідальність за свою (свій)...	нації (24,2); етносу (22,6); регіону (27,4).	нації (18,3); етносу (16,9); регіону (19,7).	нації (39,4); етносу (28,7); регіону (47,9).	нації (14,3); етносу (18,4); регіону (29,9).
5. Я пишаюся своєю (своїм)...	нації (38,7); етносу (35,5); регіону (38,7).	нації (29,6); етносу (33,8); регіону (29,6).	нації (57,4); етносу (52,1); регіону (59,6).	нації (27,2); етносу (30,6); регіону (39,5).

нальна приналежність, етнічна приналежність відіграє другорядну роль.

Найбільш актуальним для студентів південного регіону України є відчуття себе представником своєї нації. Також фіксуємо вищий показник поваги до представників своєї нації в порівнянні з відчуттям поваги до представників свого етносу та регіону. Аналогічними є результати щодо позитивного ставлення: зберігається превалювання національного над регіональним та етнічним. Необхідно звернути увагу на досить низькі показники ствердних відповідей щодо відповідальності за свою соціальну групу. Попри низькі показники відчуття

відповідальності загалом, необхідно зазначити найвищий показник в даній групі тверджень, що характеризує регіональну приналежність. Відчуття гордості міститься у площині етнічного, що є одиничним проявом емоційно-ціннісних суджень серед всіх досліджуваних груп. Студенти південного регіону більшою мірою пишаються своїм етносом, аніж нацією чи регіоном.

Студенти західного регіону відчують себе представниками, в першу чергу, своєї нації, і вже потім – етносу та регіону. Щодо поваги цінностей та почуттів представників соціальної групи фіксуємо рівну кількість стверд-

них відповідей відповідно нації та регіону, що є вище за показники етнічної приналежності. Найбільший відсоток ствердних відповідей щодо позитивного ставлення знаходиться у площині регіонального та національного. Відчуття відповідальності за свою націю, етнос та регіон демонструє нижчі показники відсотків порівняно з іншими суспільно релевантними блоками суджень. Українці західного регіону, так само як і українці північного та південного регіонів відповідальність відчують в більшій мірі за свій регіон. Щодо відчуття гордості, то представники західного регіону більш схильні відчувати гордість за свій регіон, потім за націю, і насамкінець, за свій етнос.

Для студентів східного регіону більш значущим є відчуття себе представником свого регіону. Необхідно зазначити, що це перша група з чотирьох, яка серед тверджень першого блоку обрала регіональну приналежність. Кількісні показники щодо поваги цінностей та почуттів представників соціальної групи вказують на той самий регіональний аспект, що і в попередньому блоці. Кількісний аналіз відповідей щодо позитивного ставлення дає змогу переконатися, що респонденти і в цьому випадку віддають перевагу регіональним почуттям. Найбільш позитивно українці східного регіону ставляться до свого регіону; на другому місці – ставлення до свого етносу, на третьому – до своєї нації. Четвертий блок тверджень, що стосується відчуття відповідальності, не є виключенням з-поміж результатів північного, південного та західного регіонів України. Почуття відповідальності розміщується в площині регіонального, як і наступне твердження, що стосується відчуття гордості. Для представників східного регіону більш актуальнішою є гордість за свій регіон,

аніж за свою націю чи етнос.

Таким чином, можемо зробити загальні висновки, що характеризують приналежність респондентів досліджуваних груп до нації, етносу та регіону. Спільним, притаманним всім групам досліджуваних у переважній кількості є твердження стосовно відчуття своєї відповідальності за власний регіон. Можливим поясненням такого розподілу може стати припущення про те, що етнос та нація – це занадто «великі» категорії у семантиці юних українців, їм важко нести відповідальність за щось велике, а регіональне – це опрідметнена, так звана «близька суспільна реальність». Відповідальність за щось велике брати складніше, аніж за щось локальне.

Аналізуючи особливості кожної групи досліджуваних, фіксуємо, що найбільш «регіонально орієнтованими» виявились студенти східного регіону: відповіді на питання анкети щодо свого регіону мають більший кількісний показник, ніж аналогічні питання щодо своєї нації та етносу. Респонденти західного регіону в своїх емоційно-ціннісних судженнях вказують на регіональну та національну приналежність. Досить цікавим є те, що відповідь стосовно свого етносу кількісно превалює лише один раз – у відповідях студентів південного регіону країни (твердження «Я пишаюся своїм етносом»). Можливим поясненням є те, що для південних українців позитивно забарвленим є історія часів Запорізького козацтва; студентів та школярів під час навчання знайомлять з історією рідного краю, влаштовують поїздки до острова Хортиці; саме це може формувати гордість за себе як представника славетного українського народу. В цьому плані необхідно зробити акцент на тому, що гордість виникає саме за свій етнос, а не націю. Цей факт нами

пояснюється через часову ознаку – етнос частіше всього у студентів асоціюється «не з теперішнім, а з минулим» (з бесід зі студентами). І саме тому для студентів південного регіону є чим пишатися в минулому.

Найвищі показники національної приналежності показали респонденти північного регіону. Порівняно з трьома іншими це найбільш національно спрямована група досліджуваних. Можливим припущенням стосовно причин цього може бути те, що студенти північного регіону України живуть і навчаються у безпосередній близькості до економічного, культурного та духовного центру країни – м. Києва, який є беззаперечно «обличчям української нації», а відтак ці студенти відчують більшу причетність до нації загалом.

Таким чином, нами були виділені домінантні форми ідентичності у представників різних регіонів України, а саме: для емоційно-ціннісних суджень студентів північного регіону України характерна національна приналежність, для студентів західного та південного регіонів – національна та регіональна приналежність, для

студентів східного регіону України – регіональна приналежність. Емоційно-ціннісний компонент етнічної свідомості не є вираженим у переважній більшості досліджуваних, що пояснюється нами в поняттях свідомого/несвідомого. Відносна єдність і однорідність етносу переважно забезпечується на несвідомому рівні, тоді як для нації однією з провідних умов існування є особистісне самоусвідомлення її членів, яке має ціннісний характер. Якщо для представників етносу достатньо неусвідомленої самоідентифікації, то для членів нації обов'язковим є свідоме самовизначення [1, с.39]. Відчуття себе представником певного регіону також має більший прояв усвідомлення; регіон характеризується, в першу чергу, об'єктивністю (це завжди частина реальності, а не мисленнєва конструкція). Саме тому національна та регіональна приналежність мають вищі показники в порівнянні з етнічною. Перспективою подальших наукових досліджень у цьому напрямку може бути вивчення взаємозв'язку національної, етнічної та регіональної форм суспільної свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко С. М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір: дис... канд. філос. наук: 09.00.12. / Світлана Миколаївна Бойко ; Центр українознавства Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 200 арк.
2. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Вячеслав Вікторович Борисов. ; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2006. – 453 с.
3. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К., 2000. – 63 с.
4. Коростелина К.В. Система социальных идентичностей: опыт анализа этнической ситуации в Крыму / К.В. Коростелина. - Симферополь: Доля, 2002. - 255 с.

5. Лозова О.М. Семантика національного та етнічного у самосвідомості молодих українців / О.М. Лозова // Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки.-К.: КНУ ім. Т. Шевченка.-2006.- С.387-395.
6. Співак Л.М. Специфіка змісту та структури національної самосвідомості особистості у психологічній науці / Л. М. Співак // Проблеми сучасної психології. - 2012. - № 1. - С. 73-77.
7. Стефаненко Т.Г. Етнопсихологія / Т.Г. Стефаненко. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 368 с.
8. Erikson E. Identity and the life cycle. – New York : Norton, 1980. – 191 p.
9. Smith, Anthony D. National identity. London : Penguin Books, 1991. – 227 p.
10. Tajfel H., Turner J.C. The social identity theory of intergroup behavior // Psychology of Intergroup Relations. Chicago, 1986. Pp. 7-24.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Boiko S. M. Stanovlennia i rozvytok natsionalnoi samosvidomosti ukrainskoho narodu: tsinnisnyi vymir: Candidate's thesis: 09.00.12.Tsentr ukrainoznavstva Kyivskoho natsionalnoho un-tu im. Tarasa Shevchenka. – K., 2005. – 200 p.
2. Borysov V. V. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia natsionalnoi samosvidomosti uchnivskoi ta studentskoi molodi : Doctor's thesis: 13.00.07 / Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. Volodymyra Hnatiuka. – T., 2006. – 453 p.
3. Boryshevskiy M. I. Natsionalna samosvidomist u hromadianskomu stanovlenni osobystosti / M. I. Boryshevskiy. – K., 2000. – 63 p.
4. Korostelina K.V. Sistema sotsialnykh identichnostey: opyt analiza etnicheskoy situatsii v Kryimu / K.V. Korostelina. - Simferopol: Dolya, 2002. - 255 p.
5. Lozova O.M. Semantyka natsionalnoho ta etnichnoho u samosvidomosti molodykh ukraintsev / O.M. Lozova // Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii ta pedahohiky.-K.: KNU im. T. Shevchenka. – 2006. Pp.387-395.
6. Spivak L.M. Spetsyfyka zmistu ta struktury natsionalnoi samosvidomosti osobystosti u psykholohichnii nauki / L. M. Spivak // Problemy suchasnoi psykholohii. - 2012. - № 1. - Pp. 73-77.
7. Stefanenko T.G. Etnopsihologiya / T.G. Stefanenko. – 4-e izd.,ispr. i dop. – M.: Aspekt Press, 2008. – 368 p.
8. Erikson E. Identity and the life cycle. – New York : Norton, 1980. – 191 p.
9. Smith, Anthony D. National identity. London : Penguin Books, 1991. – 227 p.
10. Tajfel H., Turner J.C. The social identity theory of intergroup behavior // Psychology of Intergroup Relations. Chicago, 1986. Pp. 7-24.

Hafiatulina Anna Victorivna

Postgraduate, Lecturer, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

E-mail: gafiatulina@gmail.com

DETERMINATION OF NATIONAL, ETHNIC AND REGIONAL PRIORITY OF THE STUDENT'S YOUTH OF DIFFERENT REGIONS OF UKRAINE